

ΓΥΝΑΙΚΑ & ΑΘΛΗΣΗ

Π.Ε.Π.Γ.Α.Σ

ΤΟΜΟΣ II
ΤΕΥΧΟΣ 2
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2003

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΘΗΣΗ
ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΑ ΣΠΟΡ (Π.Ε.Π.Γ.Α.Σ.)

ΓΥΝΑΙΚΑ & ΑΘΛΗΣΗ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΑ ΣΠΟΡ
Π.Ε.Π.Γ.Α.Σ.

ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ - ΣΥΝΤΑΞΗΣ:
ΧΑΡΑΧΟΥΣΟΥ ΥΒΟΝΝΗ
ΤΑΚΤΙΚΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΤΕΦΑΑ ΔΗΜΟΚΡΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΑΛΜΠΑΝΙΔΗΣ Ε.	ΚΟΥΙΔΗ Ε.	ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΟΦ.
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ Μ.	ΚΟΥΤΕΝΤΑΚΗΣ Ι.	ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α.
ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ Θ.	ΚΟΥΤΣΟΥΚΗ Δ.	ΠΥΛΙΑΝΙΔΗΣ Θ.
ΓΑΡΓΑΛΙΑΝΟΣ Δ.	ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΑ Μ.	ΣΟΥΛΑΣ Α.
ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ Θ.	ΚΩΣΤΑ Γ.	ΣΜΥΡΝΙΩΤΗ Α.
ΔΟΥΔΑ Ε.	ΛΑΪΛΟΓΛΟΥ Α.	ΤΖΙΩΡΤΖΗΣ Σ.
ΔΟΥΚΑ Σ.	ΛΑΪΟΣ Α.	ΤΖΕΤΣΗΣ Γ.
ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΟΥ Χ.	ΜΑΡΙΔΑΚΗ Μ.	ΤΣΑΜΟΥΡΤΖΗΣ Ε.
ΖΑΧΟΠΟΥΛΟΥ Ε.	ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ο.	ΤΣΑΜΠΑΚΙΔΟΥ Β.
ΖΕΤΟΥ Ε.	ΜΕΡΤΣΑΝΙΔΟΥ Ο.	ΤΣΙΟΤΣΙΟΥ Ρ.
ΖΗΣΗ Β.	ΜΟΥΠΟΣ Β.	ΤΣΙΤΣΚΑΡΗΣ Γ.
ΖΟΥΝΧΙΑ Α.	ΜΟΥΝΤΑΚΗΣ Κ.	ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΥΔΗΣ Χ.
ΖΩΓΡΑΦΟΥ Μ.	ΜΟΥΡΑΤΙΔΗΣ Ι.	ΤΥΡΟΒΟΛΑ Β.
ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ Ν.	ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ Μ.	ΦΑΧΑΝΤΙΔΟΥ Α.
ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΥ Κ.	ΜΠΟΥΡΝΕΛΗ Ν.	ΦΥΛΑΚΤΑΚΙΔΟΥ Α.
ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ Δ.	ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ.	ΧΑΙΡΟΠΟΥΛΟΥ Χ.
ΚΑΜΠΕΡΙΔΟΥ Ε.	ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Α.	ΨΥΧΟΥΝΤΑΚΗ Μ.
ΚΑΜΠΙΤΣΗΣ Χ.	ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Χ.	
ΚΑΤΣΙΚΑΔΕΛΗ Α.	ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΣΟΥΖ.	

Επιμέλεια σύνταξης: Παπαδοπούλου Σ., Λαϊλόγλου Α., Ματσούκα Ο.

Επιμέλεια έκδοσης-εκτύπωσης: University Studio Press
Αρμενοπούλου 32 Θεσσαλονίκη 54635 • Τηλ. 2310-209637 Fax 2310-216647

Αλληλογραφία, εργασίες για δημοσίευση, συνδρομές
ΠΕΠΓΑΣ ΤΘ 50791 • Θεσσαλονίκη 54014

Ετήσια συνδρομή και εγγραφή στην ΠΕΠΓΑΣ: € 30.
Στα οικονομικά τακτοποιημένα μέλη της ΠΕΠΓΑΣ αποστέλλεται δωρεάν.

Περιεχόμενα

93	Από τη σύνταξη	93
95	Επιστημονικές Εργασίες	95
95	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Η επίδραση του επιπέδου δύναμης στη διαφορά κόπωσης και αποκατάστασης μεταξύ αντρών και γυναικών μετά το πέρας υπομέγιστης συνεχούς ισομετρικής επιβάρυνσης Δ. Σκούφας, Κ. Χατζηκωτούλας, Χ. Μιχαϊλίδης, Χ. Κοτσαμανίδης 	95
108	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Μεταβολικές απαιτήσεις κατά τη διάρκεια προγραμμάτων Ρυθμικής Αγωνιστικής Γυμναστικής στις κατηγορίες παγκορασίδων και κορασίδων Α. Αυλωνίτη, Ε. Δούδα, Θ. Πυλιανίδης, Σ. Τοκμακίδης 	108
120	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Χρήση διαφόρων χώρων αναψυχής από τις γυναίκες, λόγοι και παράμετροι που επηρεάζουν τη συμμετοχή τους Α. Λαϊλόγλου, Σ. Φακριάδου, Α. Καμπίτση 	120
135	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ο ρόλος της μαθητείας ως μέσον εκπαίδευσης των γυναικών σε θέσεις εξουσίας στα σπορ Υ. Χαραχούσου 	135
144	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Η θέση και οι προοπτικές της γυναίκας προπονήτριας στον αθλητισμό Σ. Παπαδοπούλου 	144
153	<ul style="list-style-type: none"> ✕ ➤ Οι χοροί των εξισλαμισμένων σκλάβων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: ο χορός και η φυσική κίνηση ως σύμβολα κοινωνικής κατωτερότητας Ε. Καμπερίδου 	153 ✓
165	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Διεθνής αντιμετώπιση θεμάτων ισότητας των δύο φύλων στον αθλητισμό Ρ. Τσιότσου 	165

Contents

Editorial	93
Review of Research Studies	95
➤ The effect of the force level on the difference of induced fatigue and recovery between men and women after sustained submaximal isometric fatigue protocol <i>D. Skoufas, K. Hatzikotoulas, C. Mihailidis, C. Kotzamanidis</i>	95
➤ Metabolic demands during competitive effort between young and preadolescent gymnasts in Rhythmic Sports Gymnastics <i>A. Avloniti, H. Douda, Th. Pilianidis, S. Tokmakidis</i>	108
➤ Women's use of recreation areas, reasons and parameters that influence their participation <i>A. Lailoglou, S. Fakiriadou, A. Kabitsi</i>	120
➤ The role of mentoring in women's leadership positions in sports <i>Y. Harahousou</i>	135
➤ Status and prospects of the female coach in sport <i>S. Papadopoulou</i>	144
➤ Dance and physical activity, symbols of social inferiority: obligations of islamized slaves <i>I. Kamberidou</i>	153
➤ International implementations of gender equality issues in sport <i>R. Tsiotsou</i>	165

Από τη σύνταξη .....

Επιστημονικές Εργασίες .....

- Η επίδραση του επιπέδου δύναμης αντρών και γυναικών μετά το παύση
Δ. Σκούφας, Κ. Χατζηκωτούλας, Α. Αβλωνίτη, Ε. Δούδα, Θ. Πυλιανίδης .....
- Μεταβολικές απαιτήσεις κατά τη Γυμναστική στις κατηγορίες παιδιών
Α. Αβλωνίτη, Ε. Δούδα, Θ. Πυλιανίδης .....
- Χρήση διαφόρων χώρων αναψυχής που επηρεάζουν τη συμμετοχή των γυναικών
Α. Λαϊλόγλου, Σ. Φακiriάδου, Α. Κabitσι .....
- Ο ρόλος της μαθητείας ως μέσο για την εξουσία στα σπορ
Υ. Χαρχαρούσου .....
- Η θέση και οι προοπτικές της γυναικείας προπονητικής
Σ. Παπαδοπούλου .....
- Οι χοροί των εξισλαμισμένων σλαβικών πληθυσμών
ο χορός και η φυσική κίνηση ως μέσο για την εξουσία
Ε. Καμπερίδου .....
- Διεθνής αντιμετώπιση θεμάτων γυναικείας ισότητας
Ρ. Τσιότσου .....

ρεάζουν τη συμμετοχή τους. Από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε ότι οι γυναίκες που συμμετείχαν σε δραστηριότητες αναψυχής παρουσίασαν έναν υγιεινό τρόπο ζωής και οι πιο σημαντικοί λόγοι ήταν η μείωση του άγχους και η επαφή με το φυσικό περιβάλλον. Οι λόγοι διαφοροποιήθηκαν με βάση την ηλικία, τη μόρφωση και την οικογενειακή κατάσταση.

Η Υ. Χαραχούσου αναφέρεται στον ρόλο που μπορεί να παίξει η μαθητεία ως μέσον εκπαίδευσης των γυναικών σε θέσεις εξουσίας στον αθλητισμό. Πιο συγκεκριμένα, η εργασία αναφέρεται στις σύγχρονες μορφές της μαθητείας, τις πιο αποτελεσματικές στις γυναίκες, στα οφέλη της μαθητείας, στους λόγους που κάνουν τη μαθητεία τόσο σημαντική για τις ηγετικές θέσεις των γυναικών στον αθλητισμό και στις σημαντικές στρατηγικές για την επιτυχία τους στον ρόλο της μέντορος στον αθλητισμό.

Η Σ. Παπαδοπούλου μελέτησε τη θέση και τις προοπτικές της γυναίκας προπονήτριας στον αθλητισμό. Συμπεραίνει ότι ελάχιστες γυναίκες προπονήτριες εργάζονται σε ομοσπονδίες και σωματεία, όπου οι διοικήσεις, που στην πλειοψηφία τους είναι ανδροκρατούμενες, συνεχίζουν να μην εμπιστεύονται ηγετικούς ρόλους σε γυναίκες προπονήτριες. Τα κυριότερα εμπόδια που απομακρύνουν τις γυναίκες από την προπονητική δράση φαίνονται ότι είναι η έλλειψη ισότιμης αντιμετώπισης και κοινωνικής υποστήριξης.

Η Ε. Καμπερίδου μελέτησε τους χορούς των εξισλαμισμένων σκλάβων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη φυσική κίνηση. Τα ευρήματα έδειξαν ότι καταδικάζονταν και στιγματίζονταν κοινωνικά οποιαδήποτε μορφή κινητικής έκφρασης, όπως ο χορός, οποιαδήποτε μορφή κινητικής δραστηριότητας, ενώ η μαλθακότητα, η ακινησία, η απραξία, η αδράνεια, η νωθρότητα, η σκηνηρία, και ιδιαίτερα το υπερβολικό πάχος, θεωρούνταν κοινωνικά προνόμια και αποτελούσαν στοιχεία προσδιορισμού της κοινωνικής θέσης των Οθωμανών Τούρκων.

Η Ρ. Τσιότσου αναφέρεται στη διεθνή αντιμετώπιση θεμάτων ισότητας των δύο φύλων στον αθλητισμό. Συγκεκριμένα αναλύει τις στρατηγικές που εφαρμόζονται για την επίτευξη της ισότητας στον αθλητισμό σε διάφορες χώρες του κόσμου και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων τους. Οι κυριότερες στρατηγικές δράσης που εφαρμόστηκαν για την ίση συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών στον αθλητισμό αφορούσαν στη θέσπιση νέων νόμων, στη δημιουργία φορέων και νέων οργανισμών για την προώθηση των γυναικών στον αθλητισμό και στη διοργάνωση ανάλογων συνεδρίων.

Υβόννη Χαραχούσου
Πρόεδρος της Π.Ε.Π.Γ.Α.Σ.
Υπεύθυνη Σύνταξης

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΠΙ ΔΥΝΑΜΗΣ ΣΤΗ ΔΙ ΚΟΠΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑ ΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΤΡ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΥΠΟΜΕΓΙΣΤΗΣ ΣΥΝ ΙΣΟΜΕΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΒΑΡ

Δ. Σκούφας, Κ. Χατζηκ

Χ. Μιχαϊλίδης, Χ. Κοτζ

Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θε

Π

Σκοπός της εργασίας ήταν να μελ
διαφορές κόπωσης μεταξύ ανδρά
ναικών σε υπομέγιστες εντάσεις κ
βαθμό η πιθανή αυτή διαφοροποι
τάται από το επίπεδο δύναμης του
λέτη συμμετείχαν εθελοντικά ενήλ
προπόνητοι άνδρες (n = 15) και γ
= 15) και ο πειραματικός σχεδια
κληρώθηκε σε δύο φάσεις. Στην π
επιλέχθηκαν άνδρες (n = 15) και γ
= 15) έχοντας στατιστικά σημαντικ
δύναμης μεταξύ τους και στη δεύτ
άνδρες (n = 8) και γυναίκες (n = 8)
έχουν στατιστικά σημαντικές δια
ροπή. Το πρωτόκολλο κόπωσης ή

Αλλ

Δημήτρι

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θε

Τ.Ε.Φ.Α.Α., 54006 Θε

Tel: (+30) 2310992221 ή (+30) 2

Fax: (+30) 2

e-mail: dskoufas@p

ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ ΑΘΛ

ΟΙ ΧΟΡΟΙ ΤΩΝ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΕ- ΝΩΝ ΣΚΛΑΒΩΝ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ: Ο ΧΟΡΟΣ ΚΑΙ Η ΦΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗ- ΣΗ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΤΩΤΕΡΟΤΗΤΑΣ

Ειρήνη Καμπερίδου

*Λέκτορας, Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής
και Αθλητισμού,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο
Αθηνών*

Περίληψη

Η εργασία αυτή αναφέρεται στην Οθωμανική κοινωνία και στην καθημερινή ζωή των Οθωμανών Τούρκων του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα. Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας γίνεται φανερό ότι δεν υφίσταται κινητικός πολιτισμός ή κινητική κουλτούρα, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή στη Δύση. Διαπιστώνεται ότι καταδικάζεται και στιγματίζεται κοινωνικά οποιαδήποτε μορφή κινητικής έκφρασης, όπως ο χορός, οποιαδήποτε μορφή κινητικής δραστηριότητας, εξάσκησης ή εκγύμνασης, ακόμα και το βάδισμα. Τα πρότυπα ήταν τελείως διαφορετικά. Η μαλθακότητα, η ακινησία, η απραξία, η αδράνεια, η νωθρότητα, η σκνηγρία, και ιδιαίτερα το υπερβολικό πάχος, θεωρούνταν κοινωνικά προνόμια και αποτελούσαν στοιχεία προσδιορισμού της κοινωνικής θέσης των Οθωμανών Τούρκων. Σε αντίθεση με τη Δύση, όπου οι οποιεσδήποτε κινητικές δραστηριότητες της κουλτούρας, πέραν της εργασίας, ταυτίστηκαν και υπήρξαν προνό-

Αλληλογραφία

Ειρήνη Καμπερίδου

*Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο
Αθηνών*

DANCE AND PHYSICAL ACTIVITY, SYMBOLS OF SOCIAL INFERIORITY: OBLIGATIONS OF ISLAMIZED SLAVES

Irene Kamberidou

*Lecturer, Department of Physical Education and
Sport Sciences,
National and Capodistrian University of Athens,
Greece*

Abstract

In reference to Ottoman society of the 18th and 19th centuries, this paper examines the everyday life of the Ottoman Turk, based on the first hand accounts, references and bibliography of these periods. The sources confirm that physical culture, body culture or the civilization of the body, as it was understood and conceived in the West, did not apply to Ottoman society. According to the first hand accounts, any form of physical movement or expression, such as dance, any form of physical activity, exercise, exertion or movement—even walking—were socially condemned and stigmatized in Ottoman society. The social models were radically different to those of western society. Indolence, immobility, inactivity, laziness, idleness, and especially obesity were considered social privileges. They were elements that determined or represented the social status of the Ottoman Turks. In contrast to the West,

Correspondence

Irene Kamperidou

*Department of Physical Education and Sport
Sciences, National and Capodistrian University of
Athens*

μία της άρχουσας τάξης, στην Οθωμανική κοινωνία, όλες οι αντίστοιχες κινητικές δραστηριότητες και εκφράσεις θεωρούνταν, και κυριολεκτικά ήταν, υποχρεώσεις και αρμοδιότητες των εξισλαμισμένων σκλάβων, δηλαδή των μη-μουσουλμάνων που είχαν βίαια ή "ομαλά" εξισλαμιστεί, καθώς και των μη-μουσουλμάνων υποτελών λαών, των αποκαλούμενων κοινωνικά κατωτέρων, όπως οι υποτελείς Έλληνες, οι Αρμένιοι και οι Εβραίοι. Διαπιστώνεται ακόμη ότι ουδεμία επιρροή δεν δέχθηκε η οθωμανική επικράτεια, τουλάχιστον στα επίπεδα του κινητικού πολιτισμού, και πάντα σε θεσμικές διαστάσεις, από τις ευρωπαϊκές αντιλήψεις περί κινητικής κουλτούρας. Εξάιρεση αποτελούν οι πολεμικές τεχνικές των Οθωμανών, ή του οθωμανικού θεσμού της στρατοκρατικής δουλείας, οι θρησκευτικοί χοροί των Δερβίσηδων, κ.ά.

Λέξεις-κλειδιά: χαρέμι, πολυεθνική δουλεία, σκλάβες, γυναίκες, χορός, δεσποτισμός, υποτελεία.

Εισαγωγή

Οι επιτόπιες μαρτυρίες 110 δυτικών περιηγητριών¹ και εκείνες των έγκλειστων στα οθωμανικά χαρέμια εξισλαμισμένων γυναικών², του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα, στη Μικρά Ασία, στην Ελλάδα, στην Κύπρο, στην Αίγυπτο και σε άλλες κατεχόμενες από την Οθωμανική Αυτοκρατορία περιοχές, αναδεικνύουν ότι ο χορός, η παντομίμα, η τέχνη της ακροβασίας, η φυσική δραστηριότητα

where any form of body culture or physical activity pertaining to culture was identified as a social privilege of the aristocratic or upper classes, in Ottoman society, all related physical activities and expressions were considered the obligations and duties of the islamized slaves, namely the enslaved non-Muslims who had been violently or 'non-violently' islamized. They were also the duties and obligations of the non-Muslim subjects of the Sublime Porte, such as the Greeks, the Armenians and the Jews. The accounts confirm that European views concerning physical culture or body culture had not influenced Ottoman society. Naturally, exceptions are detected in the Ottoman institution of military slavery, in military training exercises, in the religious ceremonies of the dancing Dervishes etc.

Key-words: harem, poliethnic/multi-ethnic slavery, servitude, women, dance, despotism, subjugation.

τα ή οποιαδήποτε μορφή καλλιτεχνικής ή σωματικής έκφρασης, κίνησης, ενέργειας ή εκγύμνασης, ήταν όλα σύμβολα κοινωνικής κατωτερότητας για τους Μουσουλμάνους. Θεωρούνταν ασχολίες, εργασίες ή δουλειές που ανήκαν στην αρμοδιότητα των εξισλαμισμένων σκλάβων, δηλαδή των πρώην μη-μουσουλμάνων που είχαν βίαια ή "ομαλά" εξισλαμισθεί, καθώς και των υπόδουλων/υποτελών λαών, όπως των Ελλήνων, των Αρμενίων, των Εβραίων και των Τσιγγάνων (Κα-

μπερίδου, 2002; Σαορής, 1993), που θεωρούνταν ότι ανήκαν στο μηλότερο κοινωνικό καθεστώς, ακόμα και από εκείνο των μουσουλμάνων σκλάβων, εφόσον δεν είχαν σθεί (Blunt, 1878; Pardoe, 1837).

Αναδεικνύεται ότι το χορό, η ακινησία και η έλξη στο ανάστημα και στην κίνηση τα δύο φύλα-αντανακλούσαν κοινωνικό καθεστώς τους, ήταν κοινωνικά "προνόμια" μόνο στις υψηλότερες τάξεις μουσουλμάνων (Blunt, 1876; Demont, 1821; Melek Han, 1740; Montagu, 1740; Pardoe, 1837).

Η σωματική δραστηριότητα και η πιο απλή κίνηση, όπως η μα/βάδισμα (Vivanti, 1865) στο στοιχείο και συνήθεια που εμπεριέχεται σε τις "μη-προνομιούχες" Οθωμανών, μια απόδειξη ότι οι εξισλαμισμένους σκλάβους να έχουν και μια ένδειξη ότι δεν να προσλάβουν υποτελείς μάνους για τις οικιακές ή εργασίες ή για την ψυχαγωγία (Harvey, 1871; Lott, 1866; Guthrie, 1802; Melek Hanun, 1845).

Αναμφισβήτητα, ο αριθμός των εξισλαμισμένων σκλάβων που θεωρούνταν Τούρκος προσδιόριζε τον κοινωνικο-οικονομικό του θώκο (Blunt, 1878; Garnett, 1891; Pardoe, 1845). Η κατοχή δούλων απεικονίζει πλουτισμό και ήταν παράγοντας προσδιορισμού της θέσης του κατέχοντος (Blunt, 1994).

Όσον αφορά τους εξισλαμισμένους σκλάβους, αναδεικνύονται στα κάτεργα (Skene, 1845).

¹ Καμπερίδου Ειρήνη (2002) «Η Πολυεθνική Δουλεία του Οθωμανικού Χαρεμιού. Η Θέση της Γυναίκας στο Οθωμανικό Χαρέμι, κατά την Επιτόπια Παρατήρηση Ξένων Περιηγητριών του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα. Η Πραγματική Καθημερινή Ζωή στο Χαρέμι και η θέση της Γυναίκας στο Ισλάμ». (Βλέπε «υποκεφάλαιο, Η Γυναικεία Περιήγηση, σελ. 1-69, και πίνακες με τρεις ομάδες/κατηγορίες περιηγητριών, πίνακα των γυναικείων περιηγήσεων-«διαφυλική γεωγραφία»/τοπονύμια, σελ. 1009-1056), Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας.

² Ibid., σελ.184-472.

μπερτίδου, 2002; Σαρρή, 1994; Φωτιάδης, 1993), που θεωρούνταν ότι ανήκαν σε χαμηλότερο κοινωνικό καθεστώς, κατώτερο ακόμα και από εκείνο των εξισλαμισμένων σκλάβων, εφόσον δεν είχαν εξισλαμισθεί (Blunt, 1878; Pardoe, 1837; Walker, 1897).

Αναδεικνύεται ότι το υπερβολικό πάχος, η ακινησία και η έλλειψη χάρης στο ανάστημα και στην κίνηση –και για τα δύο φύλα– αντανakλούσαν το ατομικό κοινωνικό καθεστώς τους, και θεωρούνταν κοινωνικά “προνόμια” που ανήκαν μόνο στις υψηλότερες τάξεις των Μουσουλμάνων (Blunt, 1876; Craven, 1787; Demont, 1821; Melek Hanum, 1872; Montagu, 1740; Pardoe, 1837).

Η σωματική δραστηριότητα, ακόμα και η πιο απλή κίνηση, όπως το περπάτημα/βάδισμα (Vivanti, 1865) θεωρούνταν στοιχείο και συνήθεια που εκπροσωπούσε τις “μη-προνομιούχες” τάξεις των Οθωμανών, μια απόδειξη ότι δεν είχαν εξισλαμισμένους σκλάβους να τους υπηρετούν και μια ένδειξη ότι δεν μπορούσαν να προσλάβουν υποτελείς μη-μουσουλμάνους για τις οικιακές ή εξωτερικές εργασίες ή για την ψυχαγωγία τους. (Harvey, 1871; Lott, 1866; Beaufort, 1861; Guthrie, 1802; Melek Hanum, 1872).

Αναμφισβήτητα, ο αριθμός των εξισλαμισμένων σκλάβων που είχε ένας Οθωμανός Τούρκος προσδιόριζε την κοινωνικο-οικονομική του θέση (Blunt, 1878; Garnett, 1891; Pardoe, 1836; Skene, 1845). Η κατοχή δούλων αποτελούσε ένδειξη πλουτισμού και ήταν καθοριστικός παράγοντας προσδιορισμού της κοινωνικής θέσης του κατέχοντος (Σαρρή, 1994).

Όσον αφορά τους αρσενικούς εξισλαμισμένους σκλάβους, αυτοί εντάσσονταν στα κατεργα (Skene, 1845) στις ένο-

πλες δυνάμεις, στα σώματα ασφαλείας (Φωτιάδης, 1993; Σαρρή, 1994), ή στις οικίες (σελεμλίκια) των Οθωμανών των διαφόρων κοινωνικών τάξεων – εκτός των συνόρων των χαρεμιών – όπου αναλάμβαναν όλες τις δουλειές ή τις εργασίες που απαιτούσαν οποιαδήποτε σωματική ενέργεια, κίνηση ή αντοχή.

Χάρη στη γυναικεία πληροφόρηση, δηλαδή στις επιτόπιες μαρτυρίες των δυτικών περιηγητριών από την Αγγλία, τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Αυστρία, τη Σουηδία, την Ελβετία, την Αμερική κ.ά., καθώς και εκείνες των ίδιων των έγκλειστων στα χαρέμια γυναικών, γνωρίζουμε ότι όλα τα έγκλειστα μέλη των οθωμανικών χαρεμιών, τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα, ήταν εξισλαμισμένες σκλάβες, απελευθερωμένες σκλάβες ή απόγονοι σκλάβων (Καμπερτίδου 2002). Ενδεικτικά, οι επιτόπιες μαρτυρίες μας παρέχουν αξιόπιστες πληροφορίες, περί της πολυεθνικής πληθυσμιακής σύνθεσης των Οθωμανικών χαρεμιών του 19^{ου} αιώνα, που απαρτίζονταν από Ελληνίδες, Κιρκάσιες (Τσερκέζες), Γεωργιανές, Ευρωπαίες κλπ.

Μεθοδολογία

Η έρευνα βασίστηκε σε πολύ εκτεταμένο, πλούσιο και πρωτότυπο αρχειακό υλικό, μέχρι πρότινος αγνώστου. Εντοπίστηκαν, επιλέχθηκαν και συγκεντρώθηκαν τα έργα 200 δυτικών περιηγητριών του 17^{ου}, του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή περίπου 650 έργα, ταξιδιωτικά χρονικά, άρθρα, και επιστολές τα οποία οδήγησαν στην εύρεση τουλάχιστον 6.000 δυτικών περιηγητριών (Καμπερτίδου, 2002). Τα έργα των περιηγητριών, που δεν έχουν δει το φως της δημοσιότητας και δεν έχουν ποτέ μεταφραστεί στην ελληνική γλώσσα, προσφέρουν ένα ανεξερεύνητο, μέχρι τώρα, πρωτότυπο και αδημοσίετο

υλικό για πολλές επιστήμες, ιδιαίτερα για την ιστορία, την κοινωνιολογία και τη λαογραφία. Μετά από τη συστηματική μελέτη των έργων 110 περιηγητριών διαπιστώθηκε ότι ο θεσμός της πολνεθνικής δουλείας του οθωμανικού χαρεμιού αποτελούσε κεντρικό πυρήνα της οθωμανικής κοινωνίας (Καμπερίδου, 2002). Επειδή έτσι γίνεται αντιληπτός ο θεσμός αυτός στα έργα των περιηγητριών, αυτός είναι και ο λόγος που επιλέχθηκε η μικροκοινωνιολογική θεώρηση, ανάλυση και ερμηνεία. Εξετάζεται λοιπόν, αυτός ο θεσμός του οθωμανικού χαρεμιού, για να αντληθούν πληροφορίες για τον πολνεθνικό θεσμό της δουλείας, τον Δεσποτισμό και την επεκτατική πολιτική του θεοκρατικού και αυταρχικού συστήματος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, πράγμα που επιτυγχάνεται στα πλαίσια της θεωρίας του Νόρμπερτ Ελίας, Η Εξέλιξη του Πολιτισμού (1997), η οποία επικεντρώνεται στην κοινωνικο-ιστορική διερεύνηση της συμπεριφοράς.

Δηλαδή, το χαρέμι αποτελεί ένα ερμηνευτικό κέντρο, ένα εργαλείο παρατήρησης για την κατανόηση και ερμηνεία ολόκληρης της οθωμανικής κοινωνίας, η οποία βασιζόταν στον θεσμό της δουλείας, από την υπόδουλη Αθήνα έως την υπόδουλη Θεσσαλονίκη, από την Κωνσταντινούπολη έως την Τραπεζούντα, κλπ. Εν ολίγοις, το χαρέμι αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ολόκληρης της οθωμανικής κοινωνίας και αναδεικνύεται, από όλες τις επιτόπιες μαρτυρίες των περιηγητριών, ως ο πυρήνας αυτο-αναπαραγωγής κεντρικών στοιχείων και δομών της οθωμανικής κοινωνίας και του οθωμανικού κράτους (οικογένεια, θρησκεία, κρα-

τική εξουσία). Αποτελεί μια κλειστή κοινωνία, ένα διαφοροποιημένο κοινωνικό σύστημα, που δεν άλλαζε τις δομές του κράτους, αλλά τις τροφοδοτούσε και τις αναπαρήγαγε.

Το χαρέμι αναδεικνύεται ως θεσμός κοινωνικοποίησης των μικρών παιδιών, ελεύθερων και εξισλαμισμένων σκλάβων, δηλαδή των μελλοντικών πολιτών και ηγετών της οθωμανικής κοινωνίας, στον οποίο επικρατούσε και καλλιεργούνταν ο δεσποτισμός, η μη-ανοχή της διαφορετικότητας, καθώς και η δουλικότητα, η εξάρτηση, και γενικότερα η ανελευθερία. Εκεί παρατηρείται, όχι μόνο η αναστολή κάθε ελεύθερης πνευματικής έκφρασης, αλλά και η αναστολή κάθε ελεύθερης κινητικής έκφρασης και συμπεριφοράς.

Η εκγύμναση³

Η εκγύμναση, η φυσική άσκηση και ενασχόληση δεν αποτελούσαν μέρος της καθημερινής ζωής των Μουσουλμάνων ανδρών και γυναικών του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα (Σαρρής, 1994). Ήταν, εντούτοις, μέρος της στρατιωτικής εκπαίδευσης των Μουσουλμάνων ανδρών στις ένοπλες δυνάμεις (στον στρατό και στο πολεμικό ναυτικό), καθώς επίσης και στα σώματα ασφαλείας (Σαρρής, 1994; Φωτιάδης, 1993; Toledano, 1999). Όμως, ακόμα και εδώ η άσκηση ανήκε στην αρμοδιότητα της χαμηλότερης στρατιωτικής ιεραρχίας, όπως ήταν εκείνη της στρατοκρατικής δουλείας (Toledano, 1999), δηλαδή των αρσενικών σκλάβων-δούλων, των απελευθερωμένων σκλάβων, καθώς και των ελεύθερων Μουσουλμάνων που ανήκαν στις χαμηλότερες κοινωνικο-οικονομικές

ομάδες. Αρσενικοί μη-μουσουλμάνοι είχαν υποδουλωθεί, εξανδραποδιστεί και ενταχθεί στις δυνάμεις ή στα σώματα ασφαλείας, κά γυμνάζονταν, όπως οι γυναικόμενες, οι οποίες είχαν αρπαχθεί από τους νικητές πληθυσμούς όταν ήσαν δούλες, οι Κιρκάσιοι του Καυκάσου, απελευθερωμένοι δούλοι της ιεραρχίας των ενόπλων (Σαρρής, 1994; Φωτιάδης, 1993; Toledano, 1999).

Εντούτοις, στην καθημερινή ζωή των Μουσουλμάνων της οθωμανικής κοινωνίας δεν υπήρχε η γυμναστική -ήταν ανύπαρκτη- ποτε μορφή φυσικής ενέργειας, εκγύμνασης, (ακόμα και το παιχνίδι, οι οικιακές ασχολίες), οποιαδήποτε ή καλλιτεχνική κίνηση (όπως ο χορός) σπούδασαν στοιχεία που εκπαίδευαν τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Οι οικιακές εργασίες, ο χορός, ή μορφή ψυχαγωγίας ήταν αρμοδιότητα των εξισλαμισμένων και των μη-μουσουλμάνων (Καμπερίδου, 2002) υποτελών λαών. Αυτό ήταν ότι οι Μουσουλμάνοι κοινωνικά κατώτερους όλο τους 'χαινε', δηλαδή τους μη-Μου-

Οι σκλάβες πολυ

Το Κοράνι επιτρέπει την υπ

³ Σαρρής, Νεοκλής (1994) *Οθωμανική Πραγματικότητα. Το Δεσποτικό Κράτος, Τόμος Ι*, Αθήνα: Αρσενίδης, σελ. 486-553.

⁴ *The Koran* (1997), London: I

⁵ Ibid., σελ. 126-33 230, 297, 3

⁶ Ibid., σελ. 126-33 230, 297, 3

⁷ Καμπερίδου, Ειρήνη (2002) *Παράδοση και Παράδοση. Η περίπτωση της Παναγιώτης Παπαδοπούλου*, Αθήνα: Πάντειον Πανεπιστήμιο, σελ. 126-33 230, 297, 3

ομάδες. Αρσενικοί μη-μουσουλμάνοι που είχαν υποδουλωθεί, εξανδραποδισθεί, εξισλαμισθεί και ενταχθεί στις ένοπλες δυνάμεις ή στα σώματα ασφαλείας, φυσικά γυμνάζονταν, όπως οι γενίτσαροι, οι οποίοι είχαν αρπαχθεί από τους Χριστιανικούς πληθυσμούς όταν ήταν μικρά παιδιά, οι Κιρκάσιοι του Καυκάσου, και οι απελευθερωμένοι δούλοι της χαμηλότερης ιεραρχίας των ενόπλων δυνάμεων (Σαρρής, 1994; Φωτιάδης, 1993; Toledano, 1999).

Εντούτοις, στην καθημερινή ζωή των πολιτών ή των Μουσουλμάνων υπηκόων της οθωμανικής κοινωνίας δεν υφίσταται η γυμναστική *—ήταν ανύπαρκτη*. Οποιαδήποτε μορφή φυσικής ενέργειας, άσκησης, εκγύμνασης, (ακόμα και το βάδισμα ή οι οικιακές ασχολίες), οποιαδήποτε φυσική ή καλλιτεχνική κίνηση (όπως ο χορός) θεωρούνταν στοιχεία που εκπροσωπούσαν τα χαμηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα. Οι οικιακές εργασίες, οι εξωτερικές εργασίες, ο χορός, ή οποιαδήποτε μορφή ψυχαγωγίας ήταν αποκλειστική αρμοδιότητα των εξισλαμισμένων σκλάβων και των μη-μουσουλμάνων (Καμπερίδου, 2002) υποτελών λαών. Ο λόγος γι' αυτό ήταν ότι οι Μουσουλμάνοι θεωρούσαν κοινωνικά κατώτερους όλους τους "άπιστους", δηλαδή τους μη-Μουσουλμάνους⁴.

Οι σκλάβες πολυτελείας

Το Κοράνι επιτρέπει την υποδούλωση και τον εξανδραποδισμό μόνο των μη-Μου-

σουλμάνων και απαγορεύει ρητά την υποδούλωση των ελεύθερων Μουσουλμάνων⁵. Περιηγήτριες, όπως η Lady Montagu το 1717 μέχρι και η Lucy Garnett το 1891 επισημαίνουν και επιβεβαιώνουν ότι ο νόμος του Ισλάμ αναγνωρίζει ως νόμιμη ιδιοκτησία (σκλάβους) μόνο τους μη-Μουσουλμάνους που πέφτουν στα χέρια των αληθινών πιστών (των ελεύθερων Μουσουλμάνων), σε διάρκεια πολέμου⁶. Μη-μουσουλμάνοι σκλάβοι, και των δύο φύλων, προέρχονταν, εκτός από τους κατακτημένους λαούς, και από αρπαγές, από τα σκλαβοπάζα, ή ως δώρα από εκείνα που αντάλλασσαν μεταξύ τους οι πλούσιοι (Hekmat, 1997; Καμπερίδου, 2002; Koran, 1997; Σαρρής, 1994.)

Όλες οι σκλάβες πολυτελείας, όπως οι χορεύτριες, οι ακροβάτισσες, οι παντομίμες, οι μουσικοί και οι τραγουδοποιοί, χωρίς καμία εξαίρεση, υπήρξαν μη-Μουσουλμάνες στην καταγωγή τους, τα ταλέντα των οποίων αναγνωρίζονταν στην παιδική ηλικία και εκπαιδεύονταν για να πωληθούν αργότερα σε πολύ υψηλότερες τιμές απ' ό,τι είχαν αρχικά αγορασθεί. Άκμαζε το φαινόμενο της παιδικής δουλείας και του "παιδικού χαρεμιού"⁷. Τον 18^ο και τον 19^ο αιώνα, υπήρχε μεγάλη ζήτηση για μικρές σκλάβες, δηλαδή για τα μικρά παιδιά των μη-μουσουλμάνων, επειδή εκπαιδεύονταν ευκολότερα, και η προσαρμογή τους, η ενσωμάτωσή τους και η απορρόφησή τους στην οθωμανική κοινωνία υπήρξε απόλυτη. Κατά την Αγ-

⁴ The Koran (1997), London: Penguin Books, σελ. 126,-33 230, 297, 361, 357, 387.

⁵ Ibid., σελ. 126,-33 230, 297, 361, 357, 387.

⁶ Ibid., σελ. 126,-33 230, 297, 361, 357, 387.

⁷ Καμπερίδου, Ειρήνη (2002) *Η Πολυεθνική Δουλεία του Οθωμανικού Χαρεμιού... κατά την Επιτόπια Παρατήρηση Ξένων Περιηγητριών του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Διδακτορική διατριβή, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνιολογίας. (Βλέπε υποκεφάλαιο: Το Παιδικό Χαρέμι, σελ.443-458).

γλίδα περιηγήτρια Lady Montagu το 1717 και την Ελβετίδα περιηγήτρια Louise Demont το 1816, στην Τουρκία και στην Περσία οι ωραίες σκλάβες, που υπηρετούσαν τις μεγάλες κυρίες, ή τις απολαύσεις των μεγάλων ανδρών, αγοράζονταν στη νηπιακή ηλικία ή από τριών έως εννέα ετών, και εκπαιδεύονταν με μεγάλη επιμέλεια στο τραγούδι και στον χορό. Το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, όπως μας πληροφορεί η Αγγλίδα ζωγράφος-περιηγήτρια Mary Adelaide Walker, η οποία είχε περίπου 40 χρόνια περιηγητικών εμπειριών, εκπαιδεύαν «φουρνιές μικρών κοριτσιών από την Κιρκασία, όπως θα παχαίναμε τα κουνέλια για να τα πωλήσουμε στην αγορά. Τις αγοράζουν φτηνά, όταν είναι σε νηπιακή ηλικία, και τις πωλούν λίγα χρόνια αργότερα σε ψηλές τιμές, με τα αποκτημένα τους προσόντα και χάρες. Η αξία μιας χαλαήκ (σκλάβας) ξεκινάει από 80 αγγλικές λίρες ή από 100 αγγλικές λίρες, αλλά μια μουσικός ή χορεύτρια μπορεί να πιάσει για την ιδιοκτήτριά της δέκα φορές περισσότερο.»⁸

Για πρώτη φορά, χάρη στη γυναικεία πληροφόρηση του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα, υπάρχουν επιτόπιες μαρτυρίες για την ενασχόληση των εξισλαμισμένων σκλάβων με την μουσικο-χορευτική διαδικασία. Μαθαίνουν ότι στο χαρέμι ο χορός, το τραγούδι, και η εκμάθηση ενός μουσικού οργάνου, θεωρούνταν αποκλειστική αρμοδιότητα των πρώην μη-μουσουλμάνων γυναικών και κοριτσιών, οι οποίες εντάσσονταν στο οργανωμένο σύστημα της ελίτ δουλείας του χαρεμιού και είχαν εκπαιδευτεί για αυτόν τον σκοπό, και όχι μόνο!

Εκτός από τα αναγκαία όργανα της “καλλιτεχνικής” ψυχαγωγίας του ιδιοκτήτη τους, οι εξισλαμισμένες σκλάβες αποτελούσαν πρώτον, ένα σύμβολο του κοινωνικού καθεστώτος του ιδιοκτήτη-αφέντη, δεύτερον υπήρξαν τα απαιτούμενα σκεύη ηδονής του, τρίτον, τα εργαλεία τεκνοποίησης, και τέταρτον οι απαραίτητες οικιακές υπηρέτριες ή δούλες που αναλάμβαναν τις πιο ελαφριές δουλειές του χαρεμιού.

Επιπροσθέτως, η γυναικεία πληροφόρηση αποκαλύπτει ότι, μόνο ο ιδιοκτήτης-αφέντης ενός χαρεμιού —και κανένας άλλος άνδρας, μουσουλμάνος ή μη— είχε το δικαίωμα να συνευρίσκεται με τις έγκλειστες σκλάβες του και να παρακολουθεί τους χορούς τους.

Μαθαίνουμε ότι οι μικρές δούλες εκπαιδεύονταν στον χορό και στο τραγούδι και μάθαιναν να παίζουν μουσικά όργανα όπως, το ντέφι, την άρπα, το όμποε, το φλάουτο/τη φλογέρα, το λαούτο, το ζεμπέκ που περιγράφεται ως «ένα είδος κιθάρας», το κανούν, τα τύμπανα, το βιολί, κλπ.

Η οπτική των περιηγητριών

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ελάχιστες ήταν οι δυτικές περιηγήτριες που απολάμβαναν ή διασκέδαζαν με τη μουσική και τις μουσικο-χορευτικές παραστάσεις στα χαρέμια. Οι εκτιμήσεις των περιηγητριών για τον χορό και τη μουσική φυσικά ήταν επηρεασμένες από τις δυτικές τους αντιλήψεις, τη δυτική τους ηθική, και τις δυτικές τους προκαταλήψεις για το γυναικείο κορμί.

Ενδεικτικά, οι περιηγήτριες δηλώ-

νουν ότι συγκλονίζονταν, ταξιδεύοντας, αναστατώνονταν από τις κινήσεις και τις ναικείων κορμιών. Περιγράφουν τους που παρακολούθησαν ως περιέργους, άσχημους, αντιαισθητικούς, ενοχλητικούς, προκλητικούς, προσβλητικούς, απρεπείς, άσεμνους και εξωπραγματικούς.

Αναφέρουν, μεταξύ άλλων, οι Τουρκάλες χόρευαν πολύ λιγότερο δια τους»⁹ και ότι οι χορεύτριες σαν ελαφρώς τους ώμους τους και ντας τα χέρια τους, ενώ με τους έκαναν μικρούς ήχους νιέτες¹⁰. Σημειώνουν ότι οι χορεύτριες με τις «πλάτες τους μισοκλειστές πίσω, και μετά επανέρχονταν τους...»¹¹ Επισημαίνουν, επίσης, οι χορεύτριες λύγιζαν τα κορμιά τους προς τα πίσω, ταλαντεύονταν, έστριβαν και έσκυβαν κατεύθυνση, ενώ τα μαλλιά τους ήταν ελεύθερα, ακολουθούσαν την κίνηση του κορμιού τους. Μια άλλη περιηγήτρια γράφει ότι «αυτό το χορό πολύ χάρη... αλλά λιγότερη από τους χορούς οι δονήσεις (ή οι συσπάσεις) τους». Τραντάζονται ολόκληροι και έχουν ένα τρόπο να κινούνται τους, που είναι αδιανόητος. Είχαν μια μηχανή για να το

⁸ Walker, Mary Adelaide (1886) *Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania*. London: Chapman and Hall, σελ. 62.

⁹ Pardoe, Julia (1837) *The City of Constantinople*, Henry Colburn, Volume I, σελ. 10.

¹⁰ The Dowager Marchioness of Salisbury (1881-1884). London: John Murray, σελ. 10.

¹¹ Montagu, Lady Mary Wortley (1716-18). Paris: Les Editions de la Pléiade, σελ. 10.

¹² The Dowager Marchioness of Salisbury (1881-1884). London: John Murray, σελ. 10.

¹³ Vivanti, Anna (1865) *A Journey in the East*. London: printed for the author, σελ. 10.

αγκαλιά όργανα της γαργιάς του ιδιοκτή-
μένες σκλάβες απο-
α σύμβολο του κοι-
του ιδιοκτήτη-αφέ-
αν τα απαιτούμενα
τον, τα εργαλεία τε-
τον οι απαραίτητες
ή δούλες που ανα-
φριές δουλειές του

γυναικεία πληρο-
ότι, μόνο ο ιδιοκτή-
ρεμιού —και κανέ-
υσουλμάνος ή μη—
υνευρίσκεται με τις
ου και να παρακο-
υς.

οι μικρές δούλες
χορό και στο τρα-
α παίζουν μουσικά
φι, την άρπα, το ό-
λογέρα, το λαούτο,
άφεται ως «ένα εί-
ούν, τα τύμπανα, το

περιηγητριών

ον παρουσιάζει το
ήταν οι δυτικές πε-
άμβαναν ή διασκέ-
και τις μουσικο-χο-
στα χαρέμια. Οι ε-
τριών για τον χορό
ήταν επηρεασμέ-
τους αντιλήψεις, τη
αι τις δυτικές τους
γυναικείο κορμί.

περιηγήτριες δηλώ-

Asia Minor, Mytilene,

νουν ότι συγκλονίζονταν, ταράζονταν και
αναστατώνονταν από τις κινήσεις των γυ-
ναικείων κορμιών. Περιγράφουν τους χο-
ρούς που παρακολούθησαν στα χαρέμια
ως περιέργους, άσχημους, αδιανόητους,
αντιαισθητικούς, ενοχλητικούς, υπερβο-
λικούς, προκλητικούς, προσβλητικούς, α-
νήθικους, απρεπείς, άσεμνους, απαίσιους
και εξωπραγματικούς.

Αναφέρουν, μεταξύ άλλων, ότι «οι
Τουρκάλες χόρευαν πολύ λίγο με τα πό-
δια τους»⁹ και ότι οι χορεύτριες κοινού-
σαν ελαφρώς τους ώμους τους, κυματίζο-
ντας τα χέρια τους, ενώ με τα δάχτυλά
τους έκαναν μικρούς ήχους σαν καστα-
νιέτες¹⁰. Σημειώνουν ότι οι γυναίκες χό-
ρευαν με τις «πλάτες τους μισό-πεσμένες
πίσω, και μετά επανέρχονταν στη θέση
τους...»¹¹. Επισημαίνουν, επίσης, ότι οι
χορεύτριες λύνιζαν τα κορμιά τους, έπε-
φταν προς τα πίσω, ταλαντεύονταν, λικνί-
ζονταν, έστριβαν και έσκυβαν σε κάθε
κατεύθυνση, ενώ τα μαλλιά τους, που ή-
ταν ελεύθερα, ακολουθούσαν πάντα την
κίνηση του κορμιού τους. Μια περιηγή-
τρια γράφει ότι «αυτό το κομμάτι είχε
πολύ χάρη... αλλά λιγότερη (χάρη) είχαν
οι δονήσεις (ή οι συσπάσεις του σώματός
τους). Τραντάζονται ολόκληρες, και έ-
χουν ένα τρόπο να κινούν την κοιλιά
τους, που είναι αδιανόητος. Είναι σαν να
είχαν μια μηχανή για να το κάνουν, και

δεν μπορώ να διανοηθώ πως μπορούν να
αναστατώνουν με αυτόν τον τρόπο την
ανθρώπινη φιγούρα. Είναι υπερβολικά
περίεργο και άσχημο.»¹²

Υποστηρίζουν, επίσης, ότι στα χαρέ-
μια παρακολούθησαν, εκτός από τους α-
ποκαλούμενους ανατολίτικους ή τούρκι-
κους χορούς, και αραβικούς χορούς, ε-
ρωτικούς τυνησιακούς χορούς και κινκά-
σιους χορούς.

Χαρακτηρίζουν τη μουσική στα χα-
ρέμια ως αραβική, ως τούρκικη, ως περ-
σική, ως αιγυπτιακή ή ως ανατολίτικη. Υ-
ποστηρίζουν ότι η μουσική ήταν μονότο-
νη, περίεργη, μελαγχολική, και ενοχλητι-
κή. Όσον αφορά το τραγούδι, υποστηρί-
ζουν ότι ο ήχος κλόνιζε τα αυτιά,
(Demont, 1821) ότι οι τραγουδίστριες
των χαρεμιών «έκραζαν» (Pardoe, 1837)
ή «μουρμούριζαν», (Dowager, 1916) και
μια περιηγήτρια παρομοιάζει τη φωνή
μιας τραγουδίστριας «με εκείνη της κου-
κουβάγιας, που τσιρίζει το βράδυ...»
(Demont, 1821).

**Το πάχος εκπροσωπούσε την ομορφιά
και το κάλλος, το βάδισμα μια «χυ-
δαία άσκηση»¹³**

Συγκρίνοντας τη γυναίκα της Ανατολής
με τη γυναίκα της Δύσης, οι περιηγήτριες
παρατηρούν επανειλημμένα ότι το πάχος,
η παχυσαρκία, ο σωματικός όγκος εκ-
προσωπούσε την ομορφιά και το κάλλος!

⁹ Pardoe, Julia (1837) *The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836*. London: Henry Colburn, Volume I., σελ. 96-102.

¹⁰ The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava (1916) *My Russian and Turkish Journals 1879, 1881-1884*. London: John Murray, Albermarle Street, W., σελ. 182-183.

¹¹ Montagu, Lady Mary Wortley (1840) *The Letters of Lady M.W. Montagu, during the Embassy to Constantinople, 1716-18*. Paris: Baudy's European Library, σελ. 159-161.

¹² The Dowager Marchioness of Dufferin and Ava (1916) *My Russian and Turkish Journals 1879, 1881-1884*. London: John Murray, Albermarle Street, W., σελ. 237.

¹³ Vivanti, Anna (1865) *A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad*. London: printed for private circulation, σελ. 96.

Οι περιηγήτριες, από το 1717 έως το 1895, περιγράφουν τις γυναίκες ως «χοντρές», όχι παχύσαρκες, αλλά ως «πολύ χοντρές», «υπερβολικά χοντρές», «άσκημες», «αηδιαστικές», «με μαύρα δόντια από το κάπνισμα», με «μια παγκόσμια καμπούρα στους ώμους» και ελαττώματα στο ανάστημα ή στη στάση του κορμιού (Blunt, 1878; Craven, 1789; Demont, 1821; Montagu, 1740; Pardoe, 1836; Vivanti, 1865).

Περιηγήτριες, όπως η Αγγλίδα Anna Vivanti,¹⁴ που φιλοξενήθηκε σε πολλά χαρέμια της Κρήτης και της Κωνσταντινούπολης το 1865, επισημαίνουν, ότι ακόμα και οι γυναίκες των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων και εκείνες της μεσαίας τάξης ήταν χοντρές. Δυσκολεύονταν να σηκωθούν από το ντιβάνι ή το πάτωμα και να περπατήσουν εξαιτίας της μαλθακής ζωής στο χαρέμι, της έλλειψης άσκησης και του υπερβολικού πάχους. Η Anna Vivanti (1865) μας πληροφορεί ότι ακόμα και οι γυναίκες των κατώτερων κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων, ντρέπονταν να περπατούν και απέφευγαν όσο μπορούσαν αυτήν τη «χυδαία άσκηση».

Κατά τη γυναικεία πληροφόρηση του 19^{ου} αιώνα, η πλειονότητα των γυναικών πέθαιναν πρόωρα εξαιτίας του εγκλεισμού τους στο χαρέμι, του ανθυγιεινού και μαλθακού καθημερινού τρόπου ζωής, της υπερκατανάλωσης τροφών και της υπερβολικής χρήσης καπνού και ναρκωτικών ουσιών (Blunt et al., 1878)

Ο χορός των Ελλήνων

Οι περιηγήτριες του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα δεν διείσδυσαν μόνο στα χαρέμια, δηλαδή στην οικογενειακή ζωή των

Τούρκων, αλλά εισχώρησαν και στην οικογενειακή ζωή των υποτελών Ελλήνων (Καμπερίδου, 2002). Όσον αφορά τη χορευτική διαδικασία των υποτελών Ελλήνων, επισημαίνουν, ότι σε αντίθεση με τους Μουσουλμάνους που τα δύο φύλα δεν χόρευαν ποτέ μαζί και οι άνδρες δεν συμμετείχαν στη χορευτική διαδικασία, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες διαφόρων ηλικιών χόρευαν μαζί, για τον εαυτό τους, και όχι για να ψυχαγωγήσουν κάποιον ή κάποιους κοινωνικά «ανώτερους» (Beaufort, 1861; Blunt, 1787; Harvey, 1870; Maclellan, 1835; Montagu, 1840; Pardoe, 1836).

Ο υπόδουλος ελληνισμός διαφοροποιείται από τους Οθωμανούς Τούρκους, εμφανίζοντας μια ιδιαιτερότητα-ταυτότητα, όσον αφορά τον πολιτισμό του σώματος και τον κινητικό πολιτισμό (Καμπερίδου, 2002). Διαπιστώνεται επίσης, ότι η ελληνική εθνότητα, ο υπόδουλος ελληνισμός, από τον 17^ο έως τον 19^ο αιώνα, παρουσιάζει μια πολιτισμική συνέχεια η οποία φαίνεται όχι μόνο από τη διατήρηση των ηθών και εθίμων του, των παραδόσεων του, της θρησκείας, δηλαδή στοιχείων που συγκροτούν την εθνική ταυτότητά του, αλλά και μέσα από τον πολιτισμό του σώματος και μέσα από εξειδικευμένες μορφές κίνησης. Δηλαδή, εντοπίζεται ένα ευρύτατο φάσμα κινητικών δραστηριοτήτων των Ελλήνων που σχετίζονται με το τρέξιμο (δρομικές δραστηριότητες), τα άλματα, τις ρίψεις, την πυγμαχία, τα λαϊκά παιχνίδια με μπάλα ή με άλλα αντικείμενα, τους χορούς κτλ. (Blunt et al., 1787).

Επιπροσθέτως, τα περιηγητικά έργα παρέχουν λεπτομερέστερες περιγραφές για τους χορούς και τα παιχνίδια των Ελλή-

νων μέσα στις οικίες τους και τους, στα πανηγύρια, στα περ εκκλησιών, στα νεκροταφεία τους, και γενικότερα σε όλες τις όπου, σε αντίθεση με τους Τούρκους, συμμετείχαν και τα δύο φύλα, οι περιηγήτριες επανειλημμένως γκρίνουν και εξυμνούν την ελευθερία της κορμιοστασιάς, το βάδισμα των Ελλήνων με την πορεία της αδράνειας, την τεμπελιά, την παχυσαρκία των Τούρκων (Blunt, 1876; Craven, 1789; Demont, 1821; Melek Ha, 1837; Montagu, 1740; Pardoe, 1837).

Υπογραμμίζουν ότι οι Ελληνίδες περναν *άλογα, κολυμπούσαν*, και γενικά συμμετείχαν στις κοινωνικές δραστηριότητες και στη ζωή της πόλης τους (Beaufort, 1861; Gu, 1870; Harvey, 1871; Lott, 1866; Me, 1872).

Η χορευτική μανία των Ελλήνων Σινώπης

Όπως μας πληροφορεί, το 1871 η Αγγλίδα περιηγήτρια Annie Jane Harvey Σινώπη ήταν διχοτομημένη σε δύο κομμάτια, στη μια κατοικούσαν οι Έλληνες, στην άλλη οι Τούρκοι. Η Σινώπη των Ελλήνων ήταν πράγμα που ξάφνιασε την Άννι γιατί η Σινώπη ήταν μια φτωχή

Η περιηγήτρια επισημαίνει τον βαθμό της σημαντικότητας των χορών για τους Έλληνες της Σινώπης

¹⁵ Harvey, Annie Jane (1871) *The Bury*. London: Hurst & Black

¹⁶ Ibid., σελ. 276.

¹⁷ Ibid., σελ. 275-276.

¹⁸ Ibid., σελ. 276.

¹⁹ Ibid., σελ. 276.

¹⁴ Ibid., σελ. 96.

χώρησαν και στην οι-
ν υποτελών Ελλήνων
. Όσον αφορά τη χο-
των υποτελών Ελλή-
ότι σε αντίθεση με
ους που τα δύο φύλα
αζί και οι άνδρες δεν
ορευτική διαδικασία,
Ελληνίδες διαφόρων
μαζί, για τον εαυτό
κοινωνικά "ανώτε-
1861; Blunt, 1787;
ellan, 1835; Montagu,

ελληνισμός διαφορο-
θωμανούς Τούρκους,
διαπερότητα-ταυτότη-
πολιτισμό του σώμα-
πολιτισμό (Καμπερί-
τώνεται επίσης, ότι η
ο υπόδουλος ελληνι-
ως τον 19^ο αιώνα, πα-
τισμική συνέχεια η ο-
όνο από τη διατήρηση
ον του, των παραδόσε-
ας, δηλαδή στοιχείων
ην εθνική ταυτότητά
από τον πολιτισμό του
από εξειδικευμένες
λαδή, εντοπίζεται ένα
νητικών δραστηριοτή-
του σχετίζονται με το
δραστηριότητες), τα
την πυγμαχία, τα λαϊ-
άλα ή με άλλα αντικεί-
ς κτλ. (Blunt et al.,

περιηγητικά έργα πα-
τατες περιγραφές για
παιχνίδια των Ελλή-

νων μέσα στις οικίες τους και στις αυλές
τους, στα πανηγύρια, στα προαύλια των
εκκλησιών, στα νεκροταφεία, στους γά-
μους, και γενικότερα σε όλες τις γιορτές,
όπου, σε αντίθεση με τους Μουσουλμά-
νους, συμμετείχαν και τα δύο φύλα. Ακό-
μα, οι περιηγήτριες επανειλημμένα συ-
γκρίνουν και εξυμνούν την εργατικότητα,
την κορμολογία, το βάδισμα και το κάλ-
λος των Ελλήνων με την παθητικότητα,
την αδράνεια, την τεμπελιά, την ακινησία
και την παχυσαρκία των Οθωμανών
Τούρκων (Blunt, 1876; Craven, 1787;
Demont, 1821; Melek Hanum, 1872;
Montagu, 1740; Pardoe, 1837).

Υπογραμμίζουν ότι οι Ελληνίδες *ίπ-
πευαν άλογα, κολυμπούσαν, χόρευαν*, και
γενικά συμμετείχαν στις κοινωνικές δρα-
στηριότητες και στη ζωή της κοινότητάς
τους (Beaufort, 1861; Guthrie, 1802;
Harvey, 1871; Lott, 1866; Melek Hanum,
1872).

Η χορευτική μανία των Ελλήνων της Σινώπης

Όπως μας πληροφορεί, το 1870, η Αγγλί-
δα περιηγήτρια Annie Jane Harvey, η Σι-
νώπη ήταν διχοτομημένη σε δύο συνοι-
κίες, στη μια κατοικούσαν οι Τούρκοι και
στην άλλη οι Έλληνες (οι Πόντιοι)¹⁵. Τα
σπίτια των Ελλήνων ήταν πολύ μεγάλα,
πράγμα που ξάφνιασε την περιηγήτρια,
γιατί η Σινώπη ήταν μια φτωχή πόλη.

Η περιηγήτρια επισημαίνει ότι ο
βαθμός της σημαντικότητας του χορού,
για τους Έλληνες της Σινώπης, διακρινό-

ταν από τον τρόπο που κατασκεύαζαν τις
οικίες τους. Παρατηρεί, ότι στριμώχνο-
νταν σε ένα σπίτι, σε μικρά υπνοδωμάτια,
10-12 οικογένειες, για να έχουν χώρο για
τα αγαπημένα τους Ρωμαίικα. Παρατη-
ρεί ότι πρώτα, σχεδίαζαν μια μεγάλη αί-
θουσα χορού, για τους χειμερινούς μή-
νες, παρόλο που οι οικίες τους ήταν συ-
νωσισμένες.¹⁶

«Ο χορός, εδώ, είναι μια τέλεια μα-
νία για όλους του Έλληνες όλων των ηλι-
κιών και τάξεων»,¹⁷ γράφει η περιηγή-
τρια, υπογραμμίζοντας έντονα ότι «νέοι
άνδρες και νέες κοπέλες, ηλικιωμένοι
άνδρες και ηλικιωμένες γυναίκες, χορεύ-
ουν όλοι μαζί, κάθε βράδυ, με μια ζωη-
ράδα και μια ακούραστη ευχαρίστηση,
που ούτε η φτώχεια, ούτε η ηλικία μοιά-
ζουν να μπορούν να εξαλείψουν. Ο κύ-
ριος σκοπός τους, συνεπώς, στην κατα-
σκευή [των μεγάλων οικημάτων τους], εί-
ναι να έχουν μεγάλες αίθουσες χορού
για χρήση τον χειμώνα....»¹⁸ Προσθέτει
ότι τα καλοκαίρια η χορευτική διαδικα-
σία πραγματοποιούταν εκτός οικίας. Πα-
ρατηρεί, επιπροσθέτως, ότι οι γυναίκες
της Σινώπης [οι Πόντιες] ήταν πολύ ω-
ραίες γυναίκες, έμοιαζαν με τα αρχαία
ελληνικά αγάλματα, είχαν ανοιχτό δέρμα
και μαλλιά κοκκινωπά ή ξανθά¹⁹.

Σε αντίθεση με τους Τούρκους κα-
τοίκους της Σινώπης, όπως υπογραμμίζει
η Harvey, οι Έλληνες είχαν το δικαίωμα
να βλέπουν το πρόσωπο της μελλοντικής
τους γυναίκας, καθώς και όλων των άλ-
λων γυναικών της κοινότητάς τους. Οι

¹⁵ Harvey, Annie Jane (1871) *Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell
Bury)*. London: Hurst & Blackett. Great Marlborough Street, σελ. 274.

¹⁶ Ibid., σελ. 276.

¹⁷ Ibid., σελ. 275-276.

¹⁸ Ibid., σελ. 276.

¹⁹ Ibid., σελ. 276.

Ελληνίδες, σε αντίθεση με τις Τουρκάλες, δεν ήταν περιορισμένες στις οικίες τους ή αποκλεισμένες από τη δημόσια ζωή της κοινότητάς τους. Διέκρινε την «εξαιρετική καλή φύση και διάθεση»²⁰ των Ελλήνων και των Ελληνίδων της Σινώπης, και προσθέτει ότι μετά από το καθημερινό αυτό έθιμο του χορού οι Έλληνες της Σινώπης πηγαίνουν για ύπνο λίγο μετά τις οκτώ.²¹

Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας, οι γυναικείς μαρτυρίες του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα αποκαλύπτουν ότι πρώτον, οι ελεύθερες Μουσουλμάνες κατά κανόνα δεν χόρευαν, αν και υπήρχαν ορισμένες εξαιρέσεις, διότι οι Τουρκάλες κυρίες «θεωρούν υποτιμητικό να εκθέτουν ένα ταλέντο το οποίο οι μισθωμένοι καλλιτέχνες κάνουν αντικείμενο αγοράς και κερδοσκοπίας». (Pardoe, 1837).

Δεύτερον, οι Μουσουλμάνοι άνδρες ποτέ δεν χόρευαν, και τρίτον, ποτέ δεν χόρευαν μαζί τα δύο φύλα, δηλαδή ένας άνδρας με μια γυναίκα. Τέταρτον, αν και οι ελεύθεροι Μουσουλμάνοι (άνδρες και γυναίκες) δεν συμμετείχαν στη χορευτική διαδικασία, απολάμβαναν να παρακολουθούν τους χορούς των υποτελών λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δηλαδή των Ελλήνων, των Αρμενίων και των Τσιγγάνων.

Πέμπτον, σύμφωνα με το έθιμο, οι εξισλαμισμένες σκλάβες δεν χόρευαν για τη δική τους προσωπική έκφραση, ψυχαγωγία ή απόλαυση, αλλά αποκλειστικά για την ψυχαγωγία του ενός αρσενικού ιδιοκτήτη-αφέντη τους, για εκείνη των ανώτερων έγκλειστων γυναικών της πυραμιδικής ιεραρχίας του χαρεμιού, ή προστιμή των γυναικών προσκεκλημένων ή επισκεπτριών στα χαρέμια τους, όπως ήταν οι περιηγήτριες.

Έκτον, στη μουσικο-χορευτική διαδικασία γενικότερα, επικρατούσε, κατά κανόνα, μια έντονη διαφυλική διχοτόμηση ή μια αρσενική-θηλυκή διχοτομία. Δεν υπήρχε καμία κοινωνικότητα μεταξύ των δύο φύλων. Οι άνδρες και οι γυναίκες, σύμφωνα με τα έθιμα, γιόρταζαν, ψυχαγωγούνταν ή διασκεδάζαν πάντα χωριστά, οι άνδρες στο σελεμλίκι και οι γυναίκες στο χαρέμι (χαρεμλίκ). Δεν υπήρχε καμία κοινωνική επαφή, καμία ουσιαστική κοινωνική σχέση, και καμία πραγματική επικοινωνία μεταξύ των δύο φύλων της ίδιας «οικογένειας».

Όγδοον, ο χορός και η μουσική χρησιμοποιήθηκαν ως μια στρατηγική επιβίωσης για τις έγκλειστες γυναίκες. Εξελλίχθηκε σε μορφή ψυχαγωγίας για τις ίδιες τις έγκλειστες γυναίκες έτσι ώστε να ξεχνούν την υποδούλωσή τους, τις πατρίδες τους και την οδύνη του υποχρεωτικού εγγλεισμού (Walker, 1886).

Beaufort, E. (1861). *Egyptian Syrian Shrines, including some non, at Palmyra, and in We*. London: Longman, Green L Roberts.

Belgiojoso, Ch. (1855). *La vie nomade en Orient, Scenes et voyage*: Paris: Bureau de la Deux Mondes.

Berkeley, E. (1789). *A Journey from Crimea to Constantinople In Letters Written In The Year 1786*. G.G. J. and J. Robinson.

Blunt, F. J. (1878). *The People of years Residence among Bulgarians, Albanians, Turks and Armenians, Consul's Daughter and Wife Vol. II*. London: John Murray Street.

Craven, E. (1789). *A Journey from Crimea to Constantinople in a Series Of Letters Written 1786*. London: G.G. J. and J.

Demont, L. (1821). *Caroline of England, the Princess of Wales Travels of Her Majesty, Caroline of Great Britain: Including Visits to Parts of Germany, France, Palestine, &C, &C. By one of suite*. London: Jones & Co., Passage, Paternoster Row.

Φωτιάδης, Κ. (1993). *Οι εξισλαμισμένες σκλάβες ασίας και οι Κρουπτοχόροι Πόντου*. Εκδοτικός Οίκος Αρκαδίου, Θεσσαλονίκη.

Garnett, L. M.J. (1891). *The Women and their Folk-Lore*. London 270-271 Strand, W.C.

Guthrie, M. (1802). *A tour per years 1795 - 1796 through the Crimea, the antient kingdom of the once powerful republic of Cherson, and all the other countries north shore of the Euxine..* London

²⁰ Ibid., σελ. 278-79.

²¹ Ibid., σελ. 282.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ον, σύμφωνα με το έθιμο, οι ε-
γες σκλάβες δεν χόρευαν για
προσωπική έκφραση, ψυχα-
τόλαυση, αλλά αποκλειστικά
αγωγή του ενός αρσενικού ι-
νέντη τους, για εκείνη των α-
κλειστων γυναικών της πυρα-
ρχίας του χαρεμιού, ή προς
γυναικών προσκεκλημένων ή ε-
στα χαρέμια τους, όπως ή-
γήτριες.

στη μουσικο-χορευτική δια-
ικότερα, επικρατούσε, κατά
έντονη διαφυλική διχοτόμη-
σενική-θηλυκή διχοτομία. Δεν
α κοινωνικότητα μεταξύ των
Οι άνδρες και οι γυναίκες,
τα έθιμα, γιόρταζαν, ψυχα-
ή διασκέδαζαν πάντα χωρι-
ρες στο σελεμλίκι και οι γυ-
αρέμι (χαρεμλίκι). Δεν υπήρ-
ωνική επαφή, καμία ουσια-
νική σχέση, και καμία πραγ-
ωνωνία μεταξύ των δύο φύ-
ς "οικογένειας".

ο χορός και η μουσική χρη-
αν ως μια στρατηγική επι-
εις έγκλειστες γυναίκες. Εξε-
ιορφή ψυχαγωγίας για τις ί-
ειστες γυναίκες έτσι ώστε να
υποδούλωσή τους, τις πατρί-
την οδύνη του υποχρεωτικού
Walker, 1886).

- Beaufort, E. (1861). *Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey*. London: Longman, Green Longman and Roberts.
- Belgiojoso, Ch. (1855). *La vie inime et la vie nomade en Orient, Scenes et souvenirs de voyage*: Paris: Bureau de la Revue des Deux Mondes.
- Berkeley, E. (1789). *A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786*. London: G.G. J. and J. Robinson.
- Blunt, F. J. (1878). *The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II*. London: John Murray, Albermale Street.
- Craven, E. (1789). *A Journey Through The Crimea to Constantinople in 1785-1788, in a Series Of Letters Written In The Year 1786*. London: G.G. J. and J. Robinson.
- Demont, L. (1821). *Caroline, Queen of England, the Princess of Wales, Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &C, &C. By one of her Majesty's suite*. London: Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row.
- Φωτιάδης, Κ. (1993). *Οι εξισλαμισμοί της Μικράς ασίας και οι Κρυπτοχρυστιανοί του Πόντου*. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Garnett, L. M.J. (1891). *The Women of Turkey and their Folk-Lore*. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C.
- Guthrie, M. (1802). *A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine*. London: Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Daview, in The Strand. 1802.
- Hanum, M. (1872). *Thirty years in the harem: or, the autobiography of Melek Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha*. London: Chapman and Hall, 193, Piccadily.
- Harvey, A. J. (1871). *Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury)*. London: Hurst & Blackett. Great Marlborough Street.
- Hekmat, A. (1997). *Women and the Koran. The Status of Women in Islam*. New York: Prometheus Books.
- Καμπερίδου, Ειρ. (2002). *Η Πολυεθνική Δουλεία του Οθωμανικού Χαρεμιού. Η Θέση της Γυναίκας στο Οθωμανικό Χαρέμι κατά την Επιτόπια Παρατήρηση Ξένων Περιηγητριών του 18ου και του 19ου αιώνα. Η θέση της Γυναίκας στο Ισλάμ. Διδακτορική διατριβή. Τμήμα Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα*.
- Lott, E. (1866). *The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt*. London: Richard Bentley, New Burlington Street.
- Maclellan, F. (1835). *Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions*. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties.
- Montagu, Lady M. W. (1840). *The Letters of Lady M.W. Montagu, during the Embassy to Constantinople*. Paris: Baudy's European Library.
- Pardoe, J. (1837). *The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836*. London: Henry Colburn.
- Σαρχής, Ν. (1994). *Οσμανική Πραγματικότητα. Το Δεσποτικό Κράτος, Τόμος I*, Αθή-

Ελληνίδες, σε αντίθεση με τις Τουρκάδες, δεν ήταν περιουσιολογικές στις οικίες τους ή αποκαλειόμενες από τη δημόσια ζωή της κοινότητάς τους. Διέκρινε την «εξαγευσική καλή φύση και διάθεση»²⁰ των Ελληνίδων και των Ελληνίδων της Σιωνίτης, και προσθέτει ότι μετά από το καθήμενό αυτό έθιμο του χορού οι Έλληνες της Σιωνίτης πήγαιναν για ύπνο λίγο μετά τις οκτώ.²¹

Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας, οι γυναίκες μαρτυρίες του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα αποκαλύπτουν ότι πρώτον, οι ελεύθερες Μουσουλμάνες κατά κανόνα δεν χόρευαν, αν και υπήρχαν ορισμένες εξαιρέσεις, διότι οι Τουρκάδες κυρίες «θεωρούν υποτιμητικό να εκθέτουν ένα τσάκντο το οποίο οι μισθολόγοι καλντέχνες κάνουν αντικείμενο αγοράς και κερδοσκοπίας». (Pardoe, 1837).

Δεύτερον, οι Μουσουλμάνοι άνδρες ποτέ δεν χόρευαν, και τρίτον, ποτέ δεν χόρευαν μαζί τα δύο φύλα, δηλαδή ένας άνδρας με μια γυναίκα. Τέτατον, αν και οι ελεύθεροι Μουσουλμάνοι (άνδρες και γυναίκες) δεν συμμετείχαν στη χορευτική διαδικασία, απολάμβαναν να παρακολουθούν τους χορούς των υποτελών λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δηλαδή των Ελλήνων, των Αρμενίων και των Τσιγγάνων.

Πέμπτον, σύμφωνα με το έθιμο, οι εξοικειωμένες σκλάβες δεν χόρευαν για τη δική τους προσωπική έκφραση, ψυχγωγία ή απόλαυση, αλλά αποκαλειστικά για την ψυχγωγία του ενός ασερνικού ιδιοκτήτη-αφέντη τους, για εκείνη των ανώτερων έγγλειστον γυναικών της πυγμαδικής ιεραρχίας του χαρμίου, ή προς τιμή των γυναικών προσκεκλημένων ή επισκεπτών στα χαρμία τους, όπως ήταν οι περηνήτριες.

Έκτον, στη μουσικο-χορευτική διαδικασία γενικότερα, επικρατούσε, κατά κανόνα, μια έντονη διαφύλαξη διχοτόμηση ή μια ασερνική-θλητική διχοτομία. Δεν υπήρχε καμία κοινωνικότητα μεταξύ των δύο φύλων. Οι άνδρες και οι γυναίκες, σύμφωνα με τα έθιμα, γινόταν, ψυχγωγούνταν ή διασκέδαζαν πάντα χωριστά, οι άνδρες στο σελιμίνα και οι γυναίκες στο χαρμίμ (χαρμιλάκ). Δεν υπήρχε καμία κοινωνική επαφή, καμία ουσιαστική κοινωνική σχέση, και καμία πραγματική επικοινωνία μεταξύ των δύο φύλων της ίδιας «οικογένειας».

Όγδοον, ο χορός και η μουσική χρησιμοποιήθηκαν ως μια στρατηγική επιβίωσης για τις έγγλειστες γυναίκες. Εξελύθηκε σε μορφή ψυχγωγίας για τις ίδιες τις έγγλειστες γυναίκες έτσι ώστε να ξεχνούν την υποδούλωσή τους, τις παρτίδες τους και την οδύνη του υποχρεωτικού εγγλεισμού (Walker, 1886).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Beaufort, E. (1861). *Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey*. London: Longman, Green Longman and Roberts.
- Belgioioso, Ch. (1855). *La vie intime et la vie nomade en Orient, Scenes et souvenirs de voyage*. Paris: Bureau de la Revue des Deux Mondes.
- Berkeley, E. (1789). *A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786*. London: G.G. J. and J. Robinson.
- Blunt, F. J. (1878). *The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians By a Consul's Daughter and Wife Vol. I and Vol. II*. London: John Murray, Albermale Street.
- Craven, E. (1789). *A Journey Through The Crimea to Constantinople in 1785-1788, in a Series Of Letters Written In The Year 1786*. London: G.G. J. and J. Robinson.
- Demont, L. (1821). *Caroline, Queen of England, the Princess of Wales, Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &c, &c. By one of her Majesty's suite*. London: Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row.
- Φωτιάδης, Κ. (1993). *Οι εξοικειωμένοι της Μικράς ασίας και οι Κεντροχορευταί του Πότρου*. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Garnett, L. M.J. (1891). *The Women of Turkey and their Folk-Lore*. London: David Nutt, 270-271 Strand, W.C.
- Guthrie, M. (1802). *A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphorus, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine*. London: Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadell, Jun. And W. Davie, in The Strand. 1802.
- Hannum, M. (1872). *Thirty years in the harem: or, the autobiography of Melek Hannum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha*. London: Chapman and Hall, 193, Piccadilly.
- Harvey, A. J. (1871). *Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury)*. London: Hurst & Blackett. Great Marlborough Street.
- Hekmat, A. (1997). *Women and the Koran. The Status of Women in Islam*. New York: Prometheus Books.
- Καυτεργίδου, Ε. (2002). *Η Πόλεςθηναϊκή Δουλεία του Οθωμανικού Χαρμιού. Η Θέση της Γυναίκας στο Οθωμανικό Χαρμίμ κατά την Εντόνια Παράδοση του Έθνους Πενητηριών του 18ου και του 19ου αιώνα. Η θέση της Γυναίκας στο Ισλάμ. Διδακτορική διατριβή*. Τμήμα Κοινωνιολογίας Πανετίου Πανετιοτήτου, Αθήνα.
- Lott, E. (1866). *The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople. By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt*. London: Richard Bentley, New Burlington Street.
- Maclean, F. (1835). *Sketches of Corfu, Historical and Domestic, its scenery and natural productions: interspersed with Legends and Traditions*. London: Smith, Elder, and Co., Cornhill, Booksellers to their Majesties.
- Montagu, Lady M. W. (1840). *The Letters of Lady M.W. Montagu, during the Embassy to Constantinople*. Paris: Baudy's European Library.
- Pardoe, J. (1837). *The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836*. London: Henry Colburn.
- Σαγιής, Ν. (1994). *Οθωμανική Πατριαρχία-Τα. Το Δεσποτικό Κράτος, Τόμος Ι*. Αθή-

²⁰ Ibid., σελ. 278-79.

²¹ Ibid., σελ. 282.

